

TNC

AKTUELLT

Årgång 14(1972):4

I N N E H Å L L

Sida 1	Representantförsamlingens vårsammanträde
" 2	Termer inom plan- och byggområdet
" 2	TNC 50 Miljöordlista
" 4	<u>Plan</u> och <u>bygg</u> - två svåra ord
" 6	Termfrågor i urval

Representantförsamlingens vårsammanträde

TNCs representantförsamlings ordinarie vårsammanträde ägde rum i AB Atomenergis hörsal, Liljeholmsvägen 32 i Stockholm, torsdagen den 25 maj. Sammanträdet hade samlat ca 40 deltagare. I överensstämmelse med vad som regleras i stadgarna valdes ny styrelse för den treårsperiod som inleddes vid sammanträdet. Valet innebar nybesättning på fyra av sex styrelseplatser. Följande ledamöter hade nämligen anmält att de inte önskade kandidera för omval:

Professor Ture Johannisson, Svenska Akademien (ordf. sedan 1966)
Civilingenjör Gösta Rydbeck, SEK (vice ordf. sedan 1966)
Generaldirektör Lennart Holm, Statens Planverk (ledamot sedan 1966)
Direktör Torvald Malmström, Fera (ledamot sedan 1948)

En valnämnd bestående av direktör Bertil Sjögren, Svenska Teknologföreningen (sammankallande), direktör Gregory Ljungberg, IVA och professor Nils Göran Sjöstrand, CTH hade tillsatts vid höstsammanträdet den 2 december 1971. Valnämndens förslag följdes i sin helhet av representantförsamlingen. Den nya styrelsen har följande sammansättning:

Civilingenjör Bengt O K Gustafsson, VBB (ordförande)	(nyval)
Civilingenjör Olof Bager, L M Ericsson (v. ordförande)	(omval)
Överbibliotekarie Björn Tell, KTHB	(omval)
Civilingenjör Bengt Arne Vedin, IVA	(nyval)
Avdelningsdirektör Nils Ahlgren, Statens Naturvårdsverk	(nyval)
Redaktör Lars Forsslund, Föreningen Teknisk Information	(nyval)

Efter förhandlingarna följde ett föredrag av chefredaktören för Teknisk Tidskrift, tekn. lic. Bertil Håård. Föredraget bar titeln "Abstrakt verbalisering av konkreta realiteter" och sammanfattade, i föredragshållarens formulering, "några högst personliga synpunkter på och reflektioner över ingenjörers sätt att behandla ärans och hjältarnas språk, baserade på den strida ström av teknisk information som flyter genom Teknisk Tidskrifts redaktion."

Föredraget stimulerade till diskussion kring några av de framförda synpunkterna. Protokoll från sammanträdet sänds i vanlig ordning

till medlemmar och övriga som kallats till sammanträdet. Andra intresserade kan rekquirera protokollet från TNC, under beteckningen TNC RF 1972-1.

Termer inom plan- och byggområdet

Inom det vida verksamhetsområde som är TNCs måste med nödvändighet resursanvändningen karakteriseras av kraftsamling på några viktiga fält åt gången. Under de senaste åren har koncentrerade insatser kunnat göras bl.a. inom va-tekniken och inom området för skogsteknik och skogsvetenskap. Tre ordlistor inom dessa för miljöplaneringen viktiga områden har färdigställts och en fjärde kan väntas utkomma under hösten 1972 (Vattenordlista 3). Sedan på så sätt ett grundläggande systematiskt termarbete genomförts inom ett fack eller en bransch, kan det fortlöpande bevaknings- och kompletteringsinsatser ske med lägre krav på TNCs resurser.

Ett liknande mönster kan förutses i det just påbörjade arbetet med plan- och byggterminologin.

I ett principiellt viktigt avseende skiljer sig detta arbete från tidigare. Ett mångårigt arbete med rationalisering av den terminologiska utredningsverksamheten har nu lett till praktiska resultat. Datatekniken tas till hjälp där tid- och kostnadskrävande dokumenthantering tidigare försvårade utredningarna. Framställningen av TNC 50 Miljöordlista visar för första gången idéernas bärkraft i praktiken (se presentation av miljöordlistan nedan).

Som tidigare meddelats har en kommitté bildats för att initiera och leda terminologiverksamheten inom plan- och byggområdet. Dess arbetsnamn är PB-kommittén, där initialerna står för områdets två dominerande aktiviteter planera och bygga. Medel för verksamheten har sökts och delvis redan erhållits från Byggeforskningsrådet. Ordförande i kommittén är bitr. länsarkitekten Tord Fagerberg och i övrigt ingår civilingenjör Lennart Hultenberger, överingenjör Rolf Leth, civilingenjör Gunnar Ryhre och direktör Einar Selander.

PB-kommittén har insett de möjligheter som öppnar sig med TNCs nya system för hantering av terminologisk information. Ett första steg för att dra nytta av detta system i PB-arbetet har också tagits. Kommitténs närmaste mål har beskrivits i en rundskrivelse som gått till över 1 000 adressater med dokumenterat intresse för plan- och byggområdet. Ca 100 av dessa har förklarat sig villiga att ställa upp som kontaktmän.

Tanken är att kontaktmännen fortlöpande hålls underrättade om PB-kommitténs aktiviteter. I gengäld har kontaktmännen att agera som s.k. termreferenter. Iakttagelser på det språkliga planet t.ex. rörande nya termer eller betydelseinnehållet i gamla termer kan meddelas på enkelt sätt med en särskild s.k. termblankett.

Det sålunda insamlade materialet kan matas in i TNCs s.k. termbank. En närmare beskrivning av principerna härför kan bli aktuell vid ett senare tillfälle.

TNC 50 Miljöordlista

Debatten om miljön, den omgivning vi lever i, förs av vetenskapsmän och journalister, lekmän och tekniker med eller utan erfarenhet av det internationella språkbruket på området. Ord och uttryck av de mest skilda ursprung blandar sig också gärna vid meningsutbytet. Resultatet kan bli en besvärande osäkerhet om vad man egentligen debatterar.

TNC har under loppet av flera år ägnat en stor del av sina resurser åt uppgiften att utreda språket inom delar av miljöområdet och föra fram rekommendationer i form av publicerade ordlistor. Kännetecknande för dessa är att de innehåller termer med utländska motsvarigheter och därjämte koncisa definitioner som binder samman ordlistan till en helhet.

När nu TNC presenterar en ny publikation, TNC 50 Miljöordlista, sker det med ambitioner som till en del avviker från det tidigare mönstret. Uppgiften har i första hand varit att söka fastlägga ett entydigt språkbruk och att välja i en mångfald av synonymer. Det har emellertid inte varit möjligt att denna gång utforma definitioner. I viss utsträckning kan sådana sökas i andra TNC-publikationer.

Ett annat syfte med ordlistan är att dokumentera kopplingen till den internationella terminologin. Intresset härför är särskilt stort inför FNs konferens om den mänskliga miljön. TNC har också genom benäget tillmötesgående haft möjlighet att utnyttja viktiga officiella källor som fastlägger sambandet mellan bl.a. engelskt, franskt och tyskt språkbruk.

Urvalet av termer har träffats med hänsyn till väsentliga faktorer: vattnet, marken, luften. De största miljöriskerna bidrar också med termer: industrin, städerna och systemen för hantering av avfall och avlopp. En väsentlig inskränkning är däremot att endast den yttre miljön omfattas av ordlistan. Den inre miljön - t.ex. arbetsmiljön - har legat utanför den uppgjorda planen.

TNC 50 Miljöordlista har ett omfång av 92 sidor med 777 termer och deras motsvarigheter på engelska, franska och tyska. Hänvisningsregister finns för de främmande språken. Priset är 20 kr. inklusive mervärdesskatt. Försäljning sker genom Sveriges Standardiseringskommission och i bokhandeln.

Vad beträffar den tekniska framställningen utgör TNC 50 Miljöordlista en nyvinning av som det förefaller både metodmässig och ekonomisk art. Framför allt har TNCs kostnader för skrivarbete kunnat nedbringas jämfört med tidigare. Nya möjligheter har också öppnats för t.ex. selektiv delgivning av utredningsresultat på olika stadier av ordlistearbetet. Detta var den huvudsakliga avsikten bakom TNCs strävan att skapa datamaskinella metoder inom sitt arbetsområde, se inlägg i TNC-Aktuellt 1971:1. I ett avslutande, sju månader långt skede har systemarbete och programmering vid Almqvist & Wiksell Information Systems Co AB (projektansvarig: Jan Venge) lett fram till den nu utprovade lösningen. Manuskriptet har således levererats i form av termbblanketter. Omdisponeringar av materialet har skett parallellt med utredningsarbetets framåtskridande. De slutliga typografiska och redigeringsmässiga besluten har fattats när allt annat varit klart. Själva produktionen har skett i en datamaskinstyrd fotosättningsmaskin.

TNC 50 Miljöordlista bär ett jämnt nummer. Kanske är en återblick på sin plats. Av de femtio volymerna i TNC-serien under en tretti-ettårig utgivningsverksamhet har tjugusju varit ordlistor. Fler-talet av de övriga numren har varit av kommenterande art. Representerativa för dessa är häftena i samlingsvolymen Ord och Uttryck.

Ordlistorna innehåller nästan exakt 30 000 svenska tekniska termer, av vilka flertalet försetts med definitioner och åtminstone engelska motsvarigheter. Det är en klart uttalad tendens att ordlistorna blir mer fullständiga när det gäller redovisningen av betydelseinnehåll och utländska term motsvarigheter. De viktigaste siffrorna anförs insatta i ett tidperspektiv i tabellen på omstående sida.

	utgivna 1941-57	utgivna 1958-68	utgivna 1969-72	under arbete 1972
ordlistor	9	9	9	6
svenska definierade termer	6000	7000	8000	3000
svenska odefinierade termer	7000	1000	1000	0
engelska termmotsvarigheter	5000	7000	9000	3000
franska termmotsvarigheter	1000	6000	4000	3000
tyska termmotsvarigheter	3000	5000	4000	3000
danska termmotsvarigheter	2000	0	2000	-
norska termmotsvarigheter	2000	0	2000	-
finska termmotsvarigheter	-	2000	3000	1000

Plan och bygg - två svåra ord

På annat ställe i detta nummer talas om PB-kommittén. Namnvalet avspeglar som nämnts ett försök att definiera verksamhetsområdet. Man planerar något som man sedan bygger. Alla företeelser med anknytning till dessa båda fundamentala aktiviteter är av intresse för PB-kommittén. Orden plan och bygg är själva, var och en på sitt sätt, notoriska stöttestenar i teknikens terminologiarbete.

Till att börja med noterar man att orden visst inte har sitt betydelseomfång begränsat till det som vanligen menas med plan- och byggområdet. Skeppsbyggnad och planslipning ger exempel på detta. Här är dock bara den mer inskränkta betydelsen aktuell. Även så är problemet att definiera orden av en sådan svårighetsgrad att endast ett par grundlinjer kan diskuteras i detta inlägg.

Ett omfattande inventerings- och utredningsarbete, särskilt vad gäller termer med bygg som en beståndsdel, har utförts inom EBBA (samarbetsorganet för ER-nämnden, Byggstandardiseringen, Svensk Byggtjänst och Byggandets AMA). Med övertagande av några resultat därifrån vill TNC framföra följande förslag till regler för ordens användning.

I mängden av sammansättningar med ordet plan som efterled urskiljer man en grupp som definitivt har pluralformen -planer (t.ex. stadsplan) medan andra lika säkert är oförändrade i pluralis (t.ex. symmetriplan). Detta stämmer också väl med de vanliga referensverken. Svenska akademiens ordlista ger i det förra fallet betydelsen utkast, grundritning, jämn plats osv. och i det senare fallet jämn yta, höjdläge, flygmaskin osv. Problemet är att många ord (t.ex. trapplan) tycks vackla mellan de båda fallen. Skillnaden i betydelse är ju inte heller så alldeles klar.

Som framgår av utredningen i Svenska akademiens ordbok böjs ordet plan - som åtminstone i flertalet av dess betydelser utgår från latinets planum, neutrum av adjektivet planus (platt, jämn, slät) - antingen

- 1 plan, best. form planet, pl. plan, eller
- 2 plan, best. form planen, pl. planer.

Under 1 faller den geometriska betydelsen av "yta som uppfyller villkoret att var särskild punkt i ytan kan förbindas med vilken som helst annan punkt däri medelst en rät linje som helt och hållet ligger i ytan". Ex. basplan, ekvatorialplan, horisontalplan, lutande, sluttande plan, det sista också i bildlig användning. Härunder faller också betydelsen "underlag med jämn yta", t.ex. lastplan, "litet golv som bildar avsats i en trappa": trapplan, "skiva som bärande organ i

flygmaskiner": bärplan, stjärtplan, även om hela flygmaskinen: aeroplan, flygplan, vidare betydelsen nivå: bygga i ett eller flera plan, även bildligt i uttryck som diskussionen låg på ett högt, lågt plan.

Under 2 faller betydelsen planritning, även bildligt om projekt, utkast, såsom i uttrycken göra upp planer, ha planer på något. En stadsplan är en planritning som visar hur en stad skall ordnas och bebyggas. Påfallande kan det synas att under 2 faller ord som gårdsplan, fotbollsplan, tennisplan som alla avser markpartier med relativt jämn yta.

TNC finner nu att den påtalade osäkerheten kan upplösas genom en strikt boskillnad mellan den plan som uttrycker en avsikt och det plan som utgör en yta:

- 1 plan, -et, = tänkt, obegränsad yta med oändlig krökningsradie i varje punkt; även föremål begränsat av två parallella sådana ytor
- 2 plan, -en, -er ordnad samling linjer e.d. som framställer en avsikt, ger uttryck för vissa regler e.d.; även föremål begränsat av eller innehållande sådana linjer

Anm. Ordet flygplan var ursprungligen benämningen på ett skivformat föremål, varför mönstret 1 används här. Ordet gårdsplan följer mönstret 2 emedan gårdsplanen primärt är det inhägnade eller på annat sätt markerade området framför ett hus.

En slutsats är att nivåer hos en trappa eller skivformiga föremål som utgör element vid tillverkningen av trappor kan kallas trapplan och att det ordet följer mönstret 1. Ordet trapplan med böjning efter mönster 2 måste, om det existerar, syfta på ritningar, projekt e.d. för tillverkning av trappor.

För ordet bygg är det inte böjning och betydelse som ställer till de största besvären. Här är det istället bruket av avledningsändelser vid bildandet av sammansättningar som vacklar på ett betänkligt sätt. Särskilt valet mellan förlederna bygg och byggnads tycks vålla problem. Verbet bygga har flera betydelser, men den som intresserar här är att uppföra ett hus, eller som Svenska akademins ordbok uttrycker det "äfven i utvidgad anv., om annan verksamhet hvarigm ett (i sht af trävirke l. sten) sammansatt helt successivt kommer till stånd ..."

Avledda av verbet är substantiven bygge, byggenskap, byggeri, byggnad och byggning. Härtill kommer sammansättningar med verbstammen bygg- och med byggnads- som förled.

Bygge har både den abstrakta betydelsen byggande, bygg(nads)verksamhet och den konkreta byggnad som håller på att uppföras.

Byggenskap har den abstrakta betydelsen och är i övrigt mindre brukligt. Detsamma gäller byggeri, som mest förekommer som senare led i sammansatta ord, t.ex. båtbyggeri.

Byggnad har numera mest den konkreta betydelsen, anger resultatet av byggandet, i normalfallet ett hus. Den abstrakta betydelsen lever dock kvar i uttrycket 'under byggnad' och i flera sammansättningar. Byggning är en provinsieell variant till byggnad i dess konkreta betydelse.

För valet mellan bygg- och byggnads- som förled i sammansatta ord blir det i första hand avgörande om själva aktiviteten att bygga eller det konkreta resultatet av denna åsyftas.

Anknytning till byggnad i dess konkreta betydelse har sådana ord som byggnadsdel, byggnadskomplex, byggnadslänga, om sammanhängande låga hus eller en långsträckt låg byggnad, byggnadsritning, byggnadsstomme ("af plank under tak av papp"), byggnadsställning och byggnadstomt.

Byggområde kan ha den abstrakta betydelsen av byggbranschen eller byggfacket. Byggherren låter bygga, byggmästaren leder tekniskt byggandet.

I ord som byggnadskontrakt, byggnadskreditiv, byggnadslån, byggnadsmaterial, byggnadsnämnd, byggnadsordning, byggnadsnickare, byggnadsstadga, byggnadsverksamhet m.fl. kan förleden tolkas antingen konkret eller abstrakt. Tydligt är dock att språkbruket på senare tid allt mer går över till rena verbstammen bygg-, då den abstrakta betydelsen hos förleden åsyftas. Jämför övergången till den korta verbstammen i mättdon, styrteknik, isolervätska gentemot avledningarna mättnings-, styrnings- och isolerings-.

En inventering utförd av EBBA visar att, i ett material om 225 termer med dessa förleder, bygg- är belagt i 33% och byggnads- i 67% av fallen. Intressant är också upplysningen att ett färskt register till dansk byggnorm har bygge- i 67% och byggnings- i 33% av fallen. Här är således proportionerna omkastade.

TNC förordar för sin del denna tendens och ger företräde åt sådana sammansättningar som byggdokumentation, byggforskning, bygginformation och byggkommitté.

Regeln skulle därmed lyda: använd bygg- när aktiviteten att bygga eller den abstrakta betydelsen av byggbranschen åsyftas och reservera byggnads- för de fall där anknytningen till det konkreta resultatet är tydligt utsagd.

Ett test mot det material som EBBA insamlat ger till resultat att endast omkring 5% strider mot denna regel. Ord som byggnadsteknik och byggnadsindustri hör hit. Ursprunget i ett äldre språkbruk kan oftast tjäna som en förklaring till dessa ord och som ett motiv att behålla dem oförändrade. Ca 13% av materialet representerar dubbelformer där den regelbundna varianten kan förordas eller där dubbel betydelse faktiskt föreligger. Om byggområde alltså har den abstrakta betydelsen av byggbranschen är byggnadsområde arbetsplatsen runt byggnaden. För övriga ca 82% av fallen gäller att de tveklöst ansluter sig till regeln.

Ett särfall utgör avledningen bygge. Enligt TNCs uppfattning kan detta ord syfta på såväl platsen för en byggnad under uppförande med utrustning och material som verksamheten att bygga. Byggeri kan ofta ersättas med byggverksamhet. I stället för byggnation bör man använda byggnad eller byggverksamhet, beroende på vad man avser.

Termfrågor i urval

skrivprojektor

Av de många benämningarna för det vanliga hjälpmedel vid muntlig framställning som det här är fråga om rekommenderar TNC endast detta ord.

stordia (pl. stordiabilder)

används i skrivprojektor

status, -en

Den vanliga förekomsten av neutral böjning torde bero på inflytande från ordet tillstånd, som kan användas synonymt med status.

- utrustning, installation sedvanliga försörjningsledningarna för el och vvs hänförs till gruppen installation; verktyg m.m. för viss produktion tillhör däremot gruppen utrustning; en utrustning är i regel inte fast installerad
- vellpapp stavning med enkelt v är att föredra, bl.a. för att förebygga engelskt uttal av ordet som inlånats från tyskan: D Wellpapp m
jfr vang i TNC-Aktuellt 1972:3
möjligen kan vågppapp föras fram som ett alternativ till vellpapp
- negativ subst. fotografisk bild eller mellanprodukt vid annan återgivningsmetod än fotografering med ljus och mörker omkastade samt sidvänd
- schablon skiva med genomgående mönster som vid färgbestrykning ger avbildning av mönstret på en yta; en stencil är ett slags schablon
- kliché genom etsning, gravering e.d. framställd tryckform för högtryck
- förband denna term bör i enlighet med vad som skett i TNC 13:22 tas till utgångspunkt för en systematisk terminologi; infästning och skarvning kan fattas som skilda typer av förband medan anslutning och hopfogning inte bör användas som klassificeringsgrundande termer
- tillverkande industri uttrycket används i motsättning till t. ex. tjänsteproducerande industri; formen nytillverkande är inte tillämplig i detta fall eftersom tillverkning av begagnade varor inte förekommer man kan däremot säga: detta är en nytillverkning (i betydelsen ny tillverkning, dvs. som inte förekommit tidigare)
- Mkr detta är den riktiga förkortningen för miljoner kronor; den vanliga varianten med gement m bör inte användas
- karosseri den del av ett fordon på eller i vilken lasten befinner sig
en utrustning på en sopbil för komprimering av soporna har inte primärt den angivna funktionen och kan därför inte utan vidare gå under benämningen karosseri